

Anna Stafecka (Latvijas Universitāte)
1929. GADA „NŪTEIKUMI PAR LATGALĪŠU IZLŪKSNES ORTOGRAFIJU”
UN MŪSDIENU RAKSTĪBA

Atslēgas vārdi: *Latgale, latgaliešu rakstu valoda, pareizrakstības noteikumi.*

Pēc drukas aizlieguma atcelšanas 1904. gadā sākās latgaliešu normētās rakstu valodas veidošanās posms. Vairākās sēdēs tika risināti ortogrāfijas jautājumi.

1927. gadā pēc Izglītības ministrijas lēmuma tika izveidota ortogrāfijas komisija Pētera Stroda vadībā, lai izstrādātu jaunus pareizrakstības noteikumus un tos ieviestu arī skolās. 1929. gadā šos noteikumus ar nosaukumu „Nūteikumi par latgaliešu izlūksnes ortografiju” Izglītības ministrija apstiprināja, un tie tika publicēti.

Noteikumos iestrādāti būtiski jautājumi par diakritisko zīmju lietojumu, pievērsta uzmanība Latgales izloksnēm raksturīgajai pārskanai, saskaņā ar kuru iepriekšējās zilbes patskaņa kvalitāti nosaka nākamā zilbe. Ieteiktas gramatiskās paralēlformas, piemēram, līdzās sieviešu dzimtes nomena vienskaitļa ģenitīva un daudzskaitļa nominatīva un akuzatīva galotnēm *-as, -es* paralēli pieļautas arī Latgales izloksnēs plaši sastopamās galotnes *-is, -ys: zeme, -es// -is, sāta, -as// -ys*, daiļliteratūrā pieļaujamas darbības vārdu pagātnes formas ar *-ova (runova)*.

Tomēr arī 1929. gada ortogrāfijas noteikumos ne visi jautājumi tika atrisināti. Sabiedrības konservatīvisma un aizspriedumu dēļ, kā par to raksta Francis Zeps un Pēteris Strods, netika pieņemts divskaņa [uo] apzīmējums ar *uo (bruoļs, muote)*, bet gan tika atstāts *ō*, divskaņa [ie] apzīmēšanai netika pieņemts *ie (pierkt, cierst)*, bet gan atstāts *ē*, kā arī divskaņi [iu] un [yu] apzīmēti vienādi neatkarīgi no izrunas – ar *yu*.

Kopumā šī rakstība bija liels solis uz priekšu latgaliešu rakstības normēšanā, kaut arī pieņemtie noteikumi neatrisināja visas rakstības problēmas.

Pēc Latvijas neatkarības atgūšanas, atdzimstot latgaliskajai presei un literatūrai, atkal aktuāls kļuva pareizrakstības jautājums. 1989. gadā tika izveidota ortogrāfijas komisija profesora Antona Breidaka vadībā, kura izstrādāja latgaliešu rakstības pamatprincipus, ievērojot 1929. gada pareizrakstības noteikumus.

2003. gadā pie LR Tieslietu ministrijas Valsts valodas centra Latviešu valodas ekspertu komisijas tika izveidota Latgaliešu pareizrakstības apakškomisija, kura izstrādāja „Latgaliešu rakstības noteikumus”, kas publicēti 2007. gadā.

Pamatos šie noteikumi balstās uz jau tradicionālo, P. Stroda vadībā izstrādāto ortogrāfiju, taču ir arī atšķirības. Galvenās no tām:

- 1) divskanis [uo] atspoguļots ar *uo*, nevis ar *garu ō (bruoļs, muote)*;
- 2) skaņu kopa *ier* atveidota ar *ier*, nevis ar *ēr (pierts, sierms)*;
- 3) divskanis [iu] apzīmēts ar *iu*, nevis ar *yu (iudiņš)*;
- 4) lietvārdiem ir izskaņa *-eja*, nevis *-ija (Latveja, Pūleja)*;
- 5) sieviešu dzimtes nomena vienskaitļa ģenitīva un daudzskaitļa nominatīva un akuzatīva galotnes ir *-is* vai *-ys (lopys, zemis)*. Taču pieļaujamas arī galotnes *-as* un *-es*.

Arī 21. gadsimtā vēl joprojām ir vairāki neatrisināti un diskutējami pareizrakstības jautājumi.